

ONS KERKE SE LEWE WEERSPIEËL IN ONS LITURGIE

1. AGTERGROND

Dwarsdeur die geskiedenis van die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika het die liturgie ernstige aandag gekry van kerkrade en meerdere vergaderings. Die hantering van 'n liturgiese saak het meegewerk aan die stigting van die Gereformeerde kerk Rustenburg in 1859. Die Sinode van die GKSA het in 1994 die volgende opdrag aan Studiedeputate gegee en nadat die Rapport met wysigings en besluite in 1997 goedgekeur is, is opdrag gegee om die besluite van 1985 en 1997 in 'n boekie saam te vat:

- ♦ om duidelike beginsels, liturgiese inhoude en vorme uit die Skrif, Belydenis, Kerkorde en kerkgeskiedenis aan te wys vir die liturgiese orde; en
- ♦ om te bepaal watter liturgiese inhoude, vorme en ordes aan die vryheid van die kerke oorgelaat behoort te word en watter ter wille van 'n meer eenvormige erediens in die kerkverband die gesamentlike instemming van die kerke behoort te ontvang".

2. WAT IS LITURGIE?

Die Studiedeputate het kort omskrywings van die belangrikste begrippe gegee:

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM

2.1 Liturgie

Liturgie (van die Grieks leitourgia) dui persoonlik, huislik en gemeentelik (kerklik) op wat mense doen wanneer hulle God ontmoet, na Hom luister en Hom aanbid, godsdiens beoefen en Hom verheerlik. Dit is die opdrag van die Skrif aan die gemeente wat vandag in gemeenskap met die Here lewe. Selfs wanneer die geroepe voorganger ontbreek, bly die onus op die gemeente om liturgie te beoefen.

2.2 Liturgiese orde

Hierdie begrip bedoel die orde en nie die volgorde in die samekoms van die gemeente nie. Die volgorde kan 'n faset van orde wees, maar liturgiese orde is nie gelyk aan volgorde en ook nie aan formele liturgie nie. Orde sluit veral die harmonie in die handeling van 'n spesifieke samekoms in, asook die liturgiese inhoud van die handeling.

2.3 Erediens

Hierdie begrip word dikwels staties geneem, asof die "erediens" 'n program is wat begin en afgesluit word. Die dinamiese aspek van die samekoms in Gees en waarheid om te ontmoet, te gehoorsaam en met oorgawe te luister en te aanbid, kom nie altyd tot sy reg nie. Die handeling wat die gemeente as gemeente in die samekoms verrig, word in Engels met "worship" en in Duits met "Gottesdienst" Die luister en aanbidding gaan in huise en in die binnekamer van die gelowige voort, as uitvloeisel van die samekoms van die gemeente as volk van God.

3. KORT AGTERGROND VAN DIE LITURGIE IN SY HOOFMOMENTE: OU TESTAMENT, NUWE TESTAMENT EN KERKGESKIEDENIS

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

3.1 Liturgiese vorme en inhoude in die Ou Testament moet hoofsaaklik in die Tempelliturgie gesoek word. God bepaal die vorme en inhoud van die tempeldiens tot in die fynste besonderhede: die offers, diensbeurte, klere, afmetings, voorwerpe, ens. Die tempeldiens was 'n daaglikse en dus deurlopende praktyk. God het sy wil deur geroepe ampsdraers (priesters, ens.) laat bedien. In die Ou Testament is skerp veroordelende uitsprake teen sogenaamde eredienste wat veruitwendig en formalisties was. Die tempelliturgie met sy simbole, offers, koorsange, ens was 'n inspirasie vir die verbondsvolk is om die Here deurlopend in hulle huise te dien. Die skeur van die voorhangsel en Pinkster hou in dat Christus die tempelliturgie vervul en die aanbidding van God word opdrag in die Nuwe-Testamentiese kerk onder alle

volke en tale. Naas die tempelliturgie is die Ou-Testamentiese liturgie onderhou met besnydenis en Paasmaaltye in die huise.

Die liturgie van die Nuwe-Testamentiese sakramente van doop en "die breek van die brood" vloei uit die Ou-Testamentiese handeling voort. God is in Christus teenwoordig, ook in die huise en in die liefdesmaaltye van die eerste Nuwe-Testamentiese gelowiges, waar Hy aanbid en gedien word.

- 3.2** Die Sinagogale liturgie het groot invloed op die ontwikkeling van die dialogiese karakter van die Nuwe-Testamentiese liturgie uitgeoefen. Die elemente van wetsvoorlesing, Skriflesing, en -verklaring, gebede en seënbedes het 'n blywende plek in die Christelike liturgie ontvang. Maar die Sinagogale liturgie mis egter die deurslaggewende Christologiese en Pneumatologiese vertrekpunt en teologiese gerigtheid.
- 3.3** Die Nuwe-Testamentiese liturgie sluit aan by die sinagogale opset van liturgie, maar die Vroeë Kerk verskil van die sinagogale liturgie waar dit 'n eie vorm aanneem. Die gemeente kom saam en aanbid in Gees en waarheid en bly nie by Moses en die tempel en die sinagoge staan nie.
- 3.4** Wat die Middeleeue betref is daar tog enkele aspekte wat van belang is: Hoewel die retorika aanvanklik hoog aangeslaan is, raak die Woorddiens in onbruik en die sakramentalisme neem vanaf die sesde eeu oor. Die misoffer neem die plek van die maaltyd van die Nagmaal en die liturg tree los van die gemeente op. Die gemeente word toeskouers en deel in die kommunie sonder die beker en net onder gedaante van brood. Wat positief van die Middeleeuse liturgie is, is die poging om die teenwoordigheid van Christus te erken, al is die resultaat vervalsing van die Nagmaal. Calvyn waardeer die elemente van die Credo (geloofsbelijdenis), skuldbelijdenis, gebede, absolusie in die Misliturgie, maar veroordeel terselfdertyd die leerdwalings baie skerp. Selfs voor die Reformasie herleef die Woorddiens (onder invloed van die Renaissance en Humanisme) en dit oefen invloed uit, ook op sommige van die Reformatore. Die gevolg is dat die Nagmaal net herinnering aan die lyde en sterwe van Christus as sigbare preek word.

- 3.5** Hoewel liturgie 'n groot rol by die massa gelowiges in die Reformasie speel, is daar nie baie oor liturgie besin nie. In die Nederlandse Reformasie kry die preekdiens (die didaktiese motief) voorrang bo ander liturgiese handeling. Calvyn gaan sterk uit van die teenwoordigheid van Christus in en deur die Heilige Gees en in die geestelike kommunie. Hierdie element raak veral verlore omdat die begrip "erediens" in Nederland gedurende die 18/19de eeu ontstaan het en die dinamiese liturgie (waarin die volk wat God ontmoet, aanbid en prys), vervang word deur 'n statiese gebeurtenis (genoem erediens).
- 3.6** Daar het in die Roomse geledere, asook daarna in ander geledere, 'n liturgiese ontwaking gekom. Die liturgie het in die afgelope dekade in die brandpunt gekom, wat enersyds die gebrek aan prinsipiële besinning uitgewys het en andersyds gelei het tot liturgiese eksperimente met die doel om sogenaamd die "erediens te laat herleef".
- 3.7** Samevattend erf die kerke in Suid-Afrika by die liturgie die volgende: die aksent op gereelde samekomste met die oog op veral die preek, met 'n kwartaallikse afsonderlike Nagmaalsdiens met die klem op gedenk en glo. Die teenwoordigheid van God in Christus deur die Gees is swakker besef en ervaar, as gevolg van die didaktiese oorbeklemtoning. Dit blyk ook uit die Formuliere wat die geloofsleer suiwer weergee, maar nie in dieselfde mate daarin slaag om die gemeente te lei in wat liturgies gebeur om God in eucharistie en kommunie te ontmoet, te verheerlik en aanbid nie. Die persepsie bestaan by lidmate, sowel as by soekende buitelanders, dat die liturgie te sterk dominee- en preeksentries ervaar word. Die besef en ervaring kan maklik ontbreek dat hulle, deur en in die Heilige Gees, God en mekaar ontmoet het. Dit is die tipiese erfenis van die Humanisme wat glo dat wanneer iemand intellektueel iets leer, sy lewe verlig en verander word.

4. BESLUIE VAN DIE GKSA OOR DIE LITURGIE

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM

- 4.1 Die Dordtse Sinode 1618/19 bepaal net die liturgiese Formuliere en skryf dit in die Kerkorde voor. Oor liturgie as sodanig en liturgiese volgorde word niks geformuleer nie. Daar was in Nederland breë liturgiese gebruike en ooreenkomste en dit het in 1652 in Suid-Afrika gekom. Ook hier is daar 'n basiese ooreenkoms tussen die hoofstroom van Gereformeerde kerkgemeenskappe.
- 4.2 Die GKSA is gebore toe die veranderde gees van die 19de eeu veral in die liturgie van die plaaslike kerke na vore gekom het. 'n Wil om vas te hou aan die liturgie soos dit by die Bybel as God se Woord aansluit, het gebots teen die kerklike dwang wat geëis het hulle moet toegee aan die nuwe gees. Daarom gee die 15 man wat op 11 Januarie 1859 uit die NH kerk tree as motief: "om de leer, tuchten en dienst der vaderen, zoals zich te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619 hebben geopenbaard ...zooals gewijzichd naar onze tegenwoordige omstandigheden het vorderen..." te bewaar.
- 4.3 Hieruit is dit duidelik dat die diens (liturgie) enersyds as 'n norm en uitdrukking van kerklike gemeenskap sedert die Reformasie beskou is, maar andersyds toegegee word dat sekere aanpassings volgens teenswoordige omstandighede gedoen kan word. Die Gereformeerdes het nie genoeg geneem met die invoering van die *Evangeliese Gesangbundel* sedert 1814 in Kaapland nie en, omdat dit verpligtend gestel word vir die kerke, lei dit tot die ontstaan van die gemeentes in Rustenburg, Reddersburg, ens. Met die totstandkoming van die kerke in 1859 is besluit om die Liturgie van die kerke, soos dit deur die Nasionale Sinode van Dordrecht 1618/19 voorgeskrywe was, te aanvaar sonder dat die eerste Algemene Sinode van 1862 besonderhede aangedui het (Acta, art.12).
- 4.4 Dit is belangrik om vas te stel wat bedoel word met die "Liturgie deur die Sinode van Dordrecht 1618/19 vasgestel", veral omdat die Algemene Sinode van 1862 'n Openlike Verklaring daargestel het wat die sinsnede bevat: "Ook

die Liturgie deur genoemde Sinode (Dordrecht 1618/19) vasgestel, aanvaar ons as voorskrif in die uitoefening van die heilige erediens". Die Sinode van Dordrecht 1618/19 stel die teks van die liturgiese Formuliere vas, beperk die kerklied tot die Psalms en enkele gesange (in Datheen se beryming) en reël die feesdae sober. Die Sinode bepaal nie enige vaste liturgiese volgorde vir die samekoms van die gemeente nie. Dit ontbreek by enige besluite van die genoemde Sinode. In die Openlike Verklaring verwys die "Liturgie deur genoemde Sinode vasgestel" dus nie na 'n volgorde vir die samekomste van die gemeente nie. Dit is ook die bedoeling van die Algemene Sinode van 1862.

- 4.5** Na aanleiding van die liturgiese beweging in Europa het daar in 1907 'n Beskrywingspunt voor die Sinode gedien waarin gevra is: "De Synode spreke zich uit over de liturgische orde in onze eeredienst". Die besluit wat oor hierdie saak geneem is, lui: "Aan dit beschrijvingspunt geen gevolg te geven" (Acta, art.96).
- 4.6** Op die Algemene Sinode van 1924 is weer aandag gegee aan hierdie saak na aanleiding van 'n versoek dat die Sinode 'n Kommissie moes aanwys om die liturgiese orde na te gaan. Hierdie versoek is bewillig, en Deputate is vir hierdie doel benoem om op die volgende Sinode te rapporteer.
- 4.7** Op die Sinode van 1927 rapporteer die Deputate en die Rapport word genoem: "Oor liturgiese orde en erediens" (Acta, art.83). In die Rapport word 'n volgorde vir die môrediens en vir die middag- of aanddiens gegee, sonder om die volgorde te motiveer. Daar word verder opmerkings gemaak oor die kollekte vir die armes, afkondigings, die doop (die plek in die samekoms, die Formuliergebed en die opstaan van ouers by die beantwoording van vrae), die Nagmaal (die eenmalige lees van die Geloofsbelydenis, Wet en *Onse Vader*, geen toesprake en die sit by die sing van die vers) en die huwelik ('n versoek dat die Sinode hom uitspreek oor die huweliksdien).

Dit val op dat twee predikante met 'n voorstel meer as "liturgiese volgorde" wou hê. Hulle beredeneer die liturgiese inhoud en betekenis en onderskei die samekoms in versoeningsdiens, diens van die Woord en dankdiens. Hierdie

voorstel, sowel as 'n voorstel om die aanbevole "volgorde" voor te skryf, is nie aanvaar nie, maar op voorstel van twee ouderlinge besluit die Sinode: "Die liturgiese orde vir die môre diens volgens die Rapport word met dank aangeneem en die uitvoering daarvan gelaat in die vryheid van elke kerkraad". Die res van die Rapport word ook aanvaar.

4.8 Dit is dus die eerste keer in die bestaan van die Gereformeerde Kerke sedert 1859 (dus 68 jaar) dat die kerke 'n liturgiese orde (volgorde) vasstel. Die Rapport verskyn in die Acta van 1927:80, 81 en die besluite hieroor op p.34, 35.

4.9 Op die Sinode van 1952 dien twee Beskrywingspunte van Part. Sinodes Suid- en Noord-Transvaal. Die Sinode besluit om "'n deputaatskap van pre-advies insake die liturgie van ons Kerk te benoem om die hele saak in oënskou te neem".

4.10 Die Deputate rapporteer dat hulle die volgende punte "onder hulle mandaat betrek het:

1. Die aankweking van meer liturgiese besef by die gemeente
2. Die orde van die erediens
3. Wenke in verband met groter aktiwiteit van die gemeente tydens die erediens".

Die Sinode besluit om prof. J.P. Jooste aan te wys as Deputaat om 'n boekie te skryf vir die aankweking van meer liturgiese besef by die gemeente. Verder besluit die Sinode "om die volgorde vasgestel deur die Sinode van 1927 te handhaaf". Verder word besluit "dat die groetseën sal geskied in die Naam van die drie-enige God". Die Sinode besluit "om die Rapport van Komm. 1 (punt 1) met dank aan te neem as 'n riglyn vir meer eenvormige eredienste in ons gemeentes". Die punt gaan oor "wenke om liturgiese verrigtinge meer tot hulle reg te laat kom" (Acta 1955:395-406).

4.11 Die Deputate lê die klem op die liturgiese besef by die gemeente en verklaar onder meer: "Dit is beslis noodsaaklik dat die sin van die liturgie verstaan

behoort te word en doelbewus aangekweek dien te word". Vir die eerste keer kom in die Sinodebesluite die uitdrukking "volgorde" na vore. Die begrip "liturgie" van 1862 het in 1927 "'n liturgiese orde", en in 1955 "volgorde" geword. Die klem in latere diskussies en besluite op Sinodes het hoofsaaklik gefokus op die liturgiese volgorde eerder as op die liturgiese sin van die bepaalde handeling. Daarmee word erken dat die liturgiese besef en besinning in die GKSA nie op peil is nie. Liturgie (wat mense doen wanneer hulle aanbid, gaan grootliks op in die "orde" (program) vir die "erediens".

- 4.12** Op die Sinode van 1982 dien twee Beskrywingspunte van die Suidelike Part. Sinode: Die een oor die gebruik van die Wet en Geloofsbelydenis in die tweede erediens en die ander oor "liturgiese inhoud". Die Beskrywingspunt stel dat dit primêr gaan oor die liturgiese inhoud en nie die liturgiese orde nie.

Die Sinode van 1982 besluit: "1. Aan die versoek word gevolg gegee langs die volgende weg: Die Nasionale Sinode gee opnuut aandag aan die hele saak van die liturgie en wys Deputate aan om studie te maak van die liturgie, veral ten opsigte van die ryke variasie van die liturgiese materiaal in die Woord van God, en op die volgende Sinode te Rapporteer".

- 4.13** Op die Sinode van 1985 dien 'n uitgebreide Rapport waarin 'n historiese perspektief, liturgiese grondlyne, liturgiese vorme en inhoud, ander liturgiese en aanverwante sake en 'n voorgestelde liturgiese orde gegee word (Acta 1985:398-425). Die Sinode neem besluite wat sowel die inhoud van die liturgiese handeling raak, asook wat die liturgiese volgorde betref. Enkele sake word aan die vryheid van die kerke oorgelaat om oor die liturgiese volgorde te besluit.

- 4.14** Op die Sinode van 1994 dien 'n Beswaarskrif van Part. Sinode Wes-Transvaal teen sekere besluite wat die Sinode van 1985 geneem het (vgl. punt 1 van hierdie Rapport).

- 4.15** Samevattend kan genoem word dat dit uit die Skrif, geskiedenis en besinning oor die motiewe vir liturgiese vorme duidelik is dat die gemeente ordelik en op 'n bepaalde manier toetree, saamkom of konstitueer om God te ontmoet (Heb

10:23; NGB, artt.27-32), daarna hulle verootmoedig en skuld bely waarby ook vergewing en absolusie hoort, bid om die verligting van die Gees (epiklese) om die Woorddiens van God te hoor, en daarna die antwoord of responsoria op die ontmoeting in dankgebed, waarin God op sy Woord aangeroop word in voorbidding vir alle owerhede, smeking in alle nood, ens. Psalms het in die geskiedenis en moet vandag ook nog dien as gebede, belydenisse, lofprysings en voorbidding en kan in die plek kom van sekere gebrate gebede.

5. UITGANGSPUNT: 'N DINAMIESE LITURGIE

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

- 5.1.1** Met 'n dinamiese liturgie word bedoel 'n liturgie wat in Gees en waarheid beoefen word. Die **Heilige Gees** bekragtig die gemeente om dinamies God te ontmoet, te eer en te verheerlik.
- 5.1.2** Die noodsaak aan 'n dinamiese liturgie wanneer die gemeente saamkom, blyk uit Handeling 2:42. Die geloof van die eerste gelowiges na die uitstorting van die Gees word sigbaar in hulle liturgie (vgl. ook Handeling 2, 3 en 4). Hulle kom bymekaar, doen dinge saam soos volhard in die leer wat hulle van die apostels ontvang het, in die gebed, smeking, lofprysing van God en skuldbelydenis. Hulle doop die wat gelowig geword het en praat onder mekaar van die groot daad van God. Hulle deel voedsel en goedere met mekaar en breek van huis tot huis brood. In hulle liturgiese handeling is hulle sigbaar een met mekaar.
- 5.1.3** Die begrip orde in die Nuwe Testament, veral waar dit in liturgiese konteks in 1 Kor 12-14 voorkom, het 'n duidelike betekenis. In 1 Kor 14:26 word die vraag gevra: Wanneer julle dan saamkom, hoe moet dit dan wees? Die gedeelte vorm 'n ringkomposisie met 1 Kor 11:17 waar die Apostel begin om oor samekomste en onordelikhede daarin, voorskrifte te gee. Die antwoord op die vraag van 1 Kor 14:26 kom in vers 33: "Ordelik, want God is nie 'n God van wanorde nie, maar van orde en vrede". Wanorde is wanneer mense of dinge nie meer die plek inneem wat God daaraan gegee het nie en wanneer iemand in die samekoms van die gemeente ander oorheers of uitstoot. Vrede

beteken dat alles in harmonie funksioneer. Wanneer gawes tot voordeel, gelyke sorg en opbou van mekaar aangewend word (vgl. 1 Kor 12-14), dan is daar orde. Die woord "orde" kan ook met "welvoeglik" vertaal word en daar is noue verband tussen hierdie woord en die woord wat vir "onwelvoeglik" in 13:5 gebruik word. Welvoeglik beteken om mekaar in liefde in ag te neem. Hierdie begrippe kom uit die gewone menslike lewe in teenstelling met die groep mense in die gemeente van Korinte wat net op "hemelse ervarings" konsentreer. Daarom is ordelik dit wat waarlik opbou, nl. wat normaal, behoorlik, fatsoenlik, netjies en eietyds is.

Vir die Skriftuurlike toepassing van liturgiese beginsels, die eenheid van die kerk en gesamentlike besinning oor die liturgie is dit nodig om oor sekere handeling van die liturgie akkoord te bereik. Die maatstaf moet wees hoe die liturgie as ontmoeting en aanbidding as geheel en in sy groter onderdele die opbou van die liggaam gaan bevorder. Ordelykheid het met die goeie deelname van elke persoon in die samekoms te doen. Liturgiese beslissings moet ruimte gee vir volle deelname van lidmate aan die samekoms, anders sou die samekoms rigouristies baie ordelik skyn te verloop, maar in werklikheid kan dit, Skriftuurlik gemeet, 'n samekoms van wanorde wees. Orde is nie gelyk aan volgorde nie en die vryheid van die Gees is nie 'n oop deur vir die liturgie om 'n samekoms sonder enige Skriftuurlik-bepaalde liturgiese handeling te laat verloop nie. Die Gees bind die samekoms aan handeling (vgl. in 1 Kor 12-14 byvoorbeeld belydenis, profesie, psalm, gebed, die praat en uitlê van tale).

5.1.4 Sinodebesluite oor die liturgie in die GKSA erken prinsipieel 'n dinamiese samekoms en ontmoeting van God met sy gemeente en, in Christus deur die Gees, 'n ontmoeting van die gemeente met Hom en met mekaar. Verder was die strewe dat die liturgie moes uitloop op ootmoedige aanbidding en verering van die gemeente gerig op die drie-enige God. Tog is daar rede om aan te neem dat die dinamiese ontmoeting en aanbidding nie deur almal beleef word nie - en dat kerkdienste en preekdienste vir baie mense vooropstaan.

- 5.1.5** Verder blyk uit die geskiedenis die strewe om eensyds die eenheid van die kerke in kerkverband in die liturgie te reflekteer en andersyds die unieke van die vryheid in Christus binne die plaaslike gemeente te respekteer.
- 5.1.6** Die eerste sewentig jaar van die geskiedenis van die GKSA het die diskussie oor die liturgie saamgetrek in handeling soos lieder, gebede en seremonies wat in die diens gebruik is en nie op die liturgiese volgorde van handeling nie. Dit dui op die beklemtoning van die dinamiek van die liturgie as ontmoeting en aanbidding. Weens invloede uit Nederland is die laaste sewentig jaar sterker op die volgorde van handeling gekonsentreer en dit kon meewerk dat die liturgie meer 'n statiese karakter gekry het. Laasgenoemde blyk veral uit die beklemtoning van die Sinode van 1955 dat die behoefte bestaan aan 'n "verhewe en besielende liturgiese orde". Die Rapport voor die Sinode skryf hierdie probleem toe aan 'n gebrek aan "aktiwiteit van die gemeente" in die samekomste van die gemeente.
- 5.1.7** Die dinamika van die liturgie word gedien deur die eenheid wat kerke met mekaar het. Die beginsel van Handeling 15 geld ook die liturgie en daarom moet kerke in kerkverband mekaar in die liturgiese handeling in ag neem. Hierdie beginsel kry beslag in die GKSA, so vroeg as die Sinode van 1862, waar die Openlike Verklaring aanvaar is. Hierin verklaar die Sinode en meerdere vergaderings daarna dat die geloofsbelydenis "der Gereformeerde Kerk in Nederland soos die door de Sijnode van Dordrecht, in de jare 1618 en 1619 is vasgesteld en uitgewerkt, (omhelst)". Direk hierna volg in die Openlike Verklaring: "Insgelyks, de Liturgie der kerk, omhelst zij als voorschrift, in de uitoefening der Heilige dienst".

Die vraag is wat by die Sinode van Dordrecht met "liturgie" bedoel is, want op die betrokke Sinode is geen liturgiese volgorde vasgestel nie. Daar is belangrike besluite oor die Psalms en die Liturgiese Formuliere geneem en dit is as bindend beskou. Die artikels in die Kerkorde wat op genoemde Sinode vasgestel is, was beginsels en het nie 'n volgorde geyk nie. Kerkregkundiges is dit eens dat die begrip "liturgie" in die Openlike Verklaring nie liturgiese volgorde beteken nie. So 'n rigiede volgorde is in botsing met die aard van die Kerkorde wat nie reglementeer nie. Die eenheid in kerkverband kom na vore

waar liturgiese beginsels en noodsaaklike handeling in die samekoms deur al die kerke onderskryf word.

5.1.8 Calvyn gee in sy *Institusie* duidelike beginsels hieroor. Vryheid in die liturgie is geleë in die volstrekte binding aan die Woord van God. Daar mag daarom geen binding van die gewete wees waarin menslike instellings voorskriftelik is nie. Vryheid beteken nooit willekeur, totale ongebondenheid en slordigheid nie. Daar moet orde in die Bybelse sin van die Woord wees en daarin word onderskei wat uitdruklik deur die Woord van God voorgeskryf word en wat deur mense ingestel is. In hierdie verband waarsku Calvyn met krag teen 'n onnodige binding van die gewete deur 'n slaafse gelykvormigheid van die seremonies, en hy ag dit selfs ongewens om te streef na 'n enkele vorm in die volgorde van die samekoms van die gemeente en hy bepleit in die algemeen 'n aanpassing aan die omstandighede van die tyd waarin die gemeente leef en die samestelling van die bepaalde gemeente. Daarom het Calvyn in verskillende plekke verskillende liturgieë en selfs nie net een liturgie vir 'n bepaalde plek nie. Maar by elke liturgie is die handeling teenwoordig wat duidelik in die Skrif voorgeskryf word.

5.1.9 Die lyn wat per voorstel op die Sinode van 1927 gedien het, maar wat nie aanvaar is nie, behoort in hierdie opsig 'n riglyn vir die Liturgie te wees. Dit is die lyn van Introïtus, Versoeningsdiens, Diens van die Woord en Aanbiddings/Dankdiens. Binne hierdie groot liturgiese lyne kan die handeling na die eis van bepaalde omstandighede (verootmoediging, dank, lofprijsing, voorbidding as fokuspunt van die samekoms) geplaas word. Die eie aard van die gemeente en die bepaalde tydsgewrig speel hierin ook 'n rol.

5.1.10 Die begrippe vryheid van die plaaslike kerk en vryheid van die liturg word hier in aanmerking geneem. Die uitdrukking "vryheid van die kerk" kom in liturgiese konteks in KO, art. 67 voor. Dit gaan oor die onderhouding van kerklike feesdae. Die beginsel kom ook in KO, art.62 voor by die inrigting van die Heilige Nagmaal. Die vryheid in Christus, teenoor enige vorm van wettisisme, is die grondslag vir die vryheid van die gemeente om liturgiese beslissings te kan neem. Maar dan moet die kerkraad van die betrokke gemeente binne die raamwerk van die liturgies-Skriftuurlike beginsels hom

voor God vir die betrokke liturgie van elke samekoms van die gemeente verantwoord. Die vryheid van die kerkraad beteken verantwoordelike besluitneming. Die liturg se vryheid is gebonde aan die besluite wat die kerkraad oor die liturgie van 'n bepaalde samekoms neem. Die kerkraad het hierdie verantwoordelikheid as opsieners van die gemeente, die gemeente wat liturgie beoefen.

5.1.11 In die omvattende Rapport van 1985 is die volgende uitgangspunte gestel: Die ontmoeting van God met sy gemeente, en daaruit voortvloeiende, die gemeente se ontmoeting met God en met mekaar, is eerstens 'n ontmoeting van die Verbondsgod met sy verbondsgemeente. Hierdie ontmoeting van en gemeenskap met God, is alleen moontlik vanweë die kruisiging en opstanding van Jesus Christus en die vernuwende inwerking van die Gees van God. Daarom is die ontmoeting bediening van die versoening. Verder is die samekoms 'n gespreksontmoeting, want God spreek in die omvattende Woorddiens en die gemeente antwoord in die responsoria, die antwoorddiens. Die samekoms kan ook 'n ontdekkende en genadige ontmoeting genoem word, omdat God Hom openbaar in sy genade. Die samekoms is 'n feestelike ontmoeting omdat die vreugde vooropstaan, veral op die opstandingsdag, die groot fees van die gelowige. Die samekoms is verder 'n opbouende, stylvolle, aktiewe, vrywillig verpligte ontmoeting. Dit is 'n openbare ontmoeting onder leiding van die dienste (vir 'n volledige beskrywing hiervan, sien Handeling 1985, p. 406-410). Dit blyk samevattend watter kosbare geleentheid en geskenk van die Here die liturgie van die gemeente is.; watter voorreg dit is om daarby betrokke te kan wees; watter stukrag dit vir die gewone lewe bied en watter groot nalatigheid en ongehoorsaamheid dit is om so 'n geleentheid onbetrokke te laat verbygaan.

5.2 SAMEVATTENDE UITGANGSPUNTE

DIE SINODE HET BESLUIT:

5.2.1 In die lig van die voorafgaande oorsig word samevattend gestel dat die Skrif leer dat die samekoms van God met sy gemeente, en van die gemeente met God en met mekaar 'n ontmoeting moet wees met liturgiese handeling wat

daartoe dien dat almal God deur sy Woord en Gees (Joh. 4:23) ontmoet, aanbid, verheerlik, eer en dien. Daarvoor moet die gemeente ordelik veral op die Rusdag saamkom om die Woord van God te hoor, die sakramente te gebruik, die Here openlik aan te roep en die Christelike liefdegawes te gee (vgl. HK, So 38).

5.2.2 Liturgiese handeling word begrond in die ontmoeting van God en sy gemeente in die krag van die Gees en in waarheid. 'n Kragtige liturgie vloei voort uit die teenwoordigheid van God in die samekoms, die opregte verootmoediging voor God, die kragvolle spreek van God in die Woorddiens, die bewuste en deurleefde aanbidding van God in die antwoord van die gemeente en die wegstuur van die gemeente om God in huis, binnekamer en daaglikse lewe met oorgawe te dien. 'n Liturgie word gerig deur die beginsel dat alles in die samekoms ordelik geskied (1Kor. 14:26-40). Met hierdie orde word bedoel vrede, harmonie, die inagneming van elkeen in liefde, die gebruikmaking van die gawes van die gemeente tot voordeel, gelyke sorg en opbou van elkeen (vgl. HK:21; Rom. 12; 1 Kor. 12-14; 1 Pt. 4).

5.2.3 In die lig van die voorafgaande oorsig en op grond van die 1985-liturgiese rapport (p. 399-410) bevat die liturgiese gang vir die erediens die volgende hoofmomente: Die Ontmoetingsdiens (Introïtus), die Verootmoedigings- en Versoeningsdiens, die Woorddiens en die Antwoorddiens (Responsoria) wat in punt 6-9 hieronder verduidelik sal word.

5.2.4 Die eenheid van die kerke in kerkverband moet in die liturgie na vore kom. Dit moet blyk uit die gesamentlike vashou aan die Skriftuurlike beginsels van die liturgie, die handeling wat die Skrif vir die liturgie voorskryf en die noodsaaklike liturgiese hoofmomente in die samekoms asook liturgiese handeling waarop die kerke met mekaar ooreengekom het. Die vryheid van die plaaslike kerk lê in die beginsel dat elke kerk op 'n bepaalde tyd en plek uitdrukking van die liggaam van Christus is. Daarom behoort die liturgie plaaslik die aard van die betrokke gemeente en die aard van die betrokke samekoms te reflekteer. Dit bring mee dat die "volgorde" van die samekoms nie noodwendig op alle plekke en tye eenders hoef te wees nie. Die vryheid en die volwassenheid in Christus, is die grondslag van die gemeente om

verantwoordelike liturgiese beslissings te kan neem. **Die Kerkraad van die betrokke gemeente moet egter binne die raamwerk van die liturgiese hoofmomente hom voor God vir die betrokke liturgie van die samekomste van die gemeente verantwoord.** Die vryheid van die Kerkraad beteken verantwoordelike besluitneming. Die liturgiese vryheid is gebonde aan die besluite wat die Kerkraad oor die liturgie van die samekomste neem. Volgordes soos deur vorige Sinodes vasgestel, behoort as riglyne vir die samekoms van die gemeente te geld (later in boekie word die riglyn van 1985 aangedui).

6. DIE ONTMOETINGSDIENS (INTROÏTUS)

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

6.1.1 Introïtus beteken intog, binnekoms, ingang. Die deel in die liturgie wat as Introïtus of Intrede bekend staan, bevat die erkenning dat God in die samekoms teenwoordig is om sy volk te ontmoet en om sy volk in staat te stel om Hom en mekaar te ontmoet, nl. die votum. Ook die onontbeerlike seën van God vir die samekoms, waarsonder die ontmoeting, die Woorddiens en aanbidding nie kan plaasvind nie. Verder sluit die Introïtus ook die saamkom van die gemeente in die heilige teenwoordigheid van die Here in. Op grond van Christus se versoening (Hebreërs 10:19) kry die gemeente in Hebreërs 10:22 die opdrag: *Laat ons toetree, intree!* Die reaksie van die gemeente op die intrede van God deur lofprijsing in lied en belydenis in woord en lied vorm deel van die Introïtus.

DIE SINODE HET BESLUIT:

6.1.2 Die Ontmoetingsdiens bestaan uit die volgende vier elemente, nl.: Votum, groetseën, lofliedere en geloofsbelydenis.

6.2 Die Votum

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

6.2.1 Die gemeenskap van gelowiges verrig die liturgiese handeling om openlik te verklaar of te konstitueer dat die samekoms amptelik is sodat God sy gemeente kan ontmoet en verdere ontmoetings daaruit kan voortvloei. Wanneer die gemeente deur die Gees en in waarheid in afwagting is om hulle met God te versoen, sy Woord te hoor en Hom te aanbid, is die openlike verklaring van die eie-aard van die samekoms noodsaaklik.

DIE SINODE HET BESLUIT:

6.2.2 Die funksie van die votum is dat die gemeente openlik en nederig, plegtig verklaar dat die erediens 'n saamkoms van God met sy volk, en daarom van sy volk met Hom en met mekaar is. Hierdeur bely die gemeente hulle afhanklikheid van en gerigtheid op God.

6.2.3 Om die votumformule in Gees en waarheid te laat funksioneer moet die votum bestaan uit direkte aanhalings uit die Skrif wat aan bogenoemde liturgiese beginsels beantwoord (vgl. 6.2.1.1).

6.2.4 Omdat die votum die handeling van die gemeente is, kan die openlike verklaring deur die woorde van die liturg of deur die sing van die berymde lied uitgespreek word.

6.2.5 Voorbeelde van Skrifgedeeltes wat aan die beginsels vir 'n votum beantwoord, is veral sekere Psalms, omdat die Psalm die aanbidding/belydenis van die volk teenoor God is.

- ◆ Ps 124:8 "Ons hulp kom van die Here wat hemel en aarde gemaak het"
- ◆ Ps 121:1, 2: "Ek kyk op na die berge: waarvandaan sal daar vir my hulp kom? My hulp kom van die Here wat hemel en aarde gemaak het". Die

berymde vers 1 van hierdie Psalm kan as votum van die gemeente gesing word.

- ◆ Ps 95:6-7b: "Kom ons val in eerbetoon voor Hom neer, kom ons buig, kom ons kniel voor die Here ons Skepper! Hy is ons God en ons is sy volk, sy kudde, sy skape, deur sy hand versorg". Die berymde vers 4 kan ook gebruik word.
- ◆ Ps 19:15 saam met Ps 124:8: "Mag wat ek sê en wat ek dink, tog vir U aanneemlik wees, Here my Rots en my Verlosser".
- ◆ Ps 43:3 saam met Ps 124:8: "Stuur u lig en u waarheid dat die my lei en my bring na u heilige berg, na u woning". Die berymde vers 3 van Psalm 43 kan ook gebruik word.
- ◆ 'n Skrifgedeelte uit die Nuwe Testament wat aan hierdie beginsels vir die votum beantwoord, is Romeine 11:36: "Uit Hom en deur Hom en tot Hom is alle dinge. Aan Hom behoort die heerlikheid tot in ewigheid". Die beryming van hierdie gedeelte in Skrifberyming 35:3 kan as votum gesing word.

6.3 Die Groetseën

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

6.3.1 Die gelykstelling van die twee keer wat God die gemeente in die samekoms seën as "aanvangseën" en "slotseën" (Acta 1985:411, 412), kan nie gehandhaaf word nie, omdat dit die samekoms 'n soort statiese karakter gee. Die tweede seën het veral die bedoeling om die gemeente uit te stuur om in die daaglikse lewe van elke lidmaat die erediens voort te sit. Die aanbidding, waarop die samekoms van die gemeente uitloop, gaan voort in die daaglikse lewe van elke lidmaat en daarom word hulle geseën.

6.3.2 God stuur gevollmagtigde verteenwoordigers wat sy groetseën aan die gemeente bring en afkondig. Die groetseën is gegrond in die groetseën van die Nuwe-Testamentiese briewe, waar die gevollmagtigdes dit in die Naam en op gesag van die Sender proklameer. Die groet- en wegstuurseën word in opdrag van God en namens God self op die gemeente gelê soos die woorde en die liggaamstaal met die hande getuig.

DIE SINODE HET BESLUIT:

6.3.3 Die Formule wat in die samekomste vir die groetseën gebruik moet word, moet woorde van God wees, gerig aan gemeentes. Hierdie Formules kom voor in die briewe van die Nuwe Testament aan bepaalde gelowiges, daarom ook in Openbaring 1:4, 5 wat gerig is aan die sewe gemeentes in Klein Asië.

6.3.4 Die woord "aanvangseën" word in die besluite oor die seën vervang met "groetseën", omdat "aanvangseën" die indruk kan skep dat "die erediens" 'n statiese begrip is, wat met 'n seën begin word en weer met 'n seën afgesluit word. Die res van die besluite (Acta 1985:412) word gehandhaaf: Die groetseën word deur die liturg met opheffing van hande uitgespreek.

6.4 *Lofpsalm*

DIE SINODE HET BESLUIT:

6.4.1 Hierdie liturgiese handeling van die gemeente as deel van die Ontmoetingsdiens het die spesifieke doel om op God se groetseën te antwoord. Dit kan ook deur die sing van meer as een loflied geskied.

6.5 *Die Geloofsbelydenis*

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

6.5.1 Die geloofsbelydenis vorm deel van die Introïtus waarmee die gemeente van gelowiges hulleself as "eenheid in die ware geloof" voor God stel, mekaar versterk en teenoor die wêreld hulleself afsonder. Hiermee verklaar die

gemeente sy identiteit as liggaam in een ware geloof (Joh 4:23; HK, Sondag 21; NGB, artt.27-29).

6.5.2 Aanvanklik is aan die formulering van Nicea voorkeur gegee, maar sedert die Sestiende eeu is veral die Apostolicum in die Gereformeerde Kerke gebruik. Die drie ekumeniese simbole is egter gelykwaardig en is, prinsipiëel gesien, almal ewe bruikbaar in die liturgie.

6.5.3 Die belydenis volg in die reël na die Lofpsalm. Die gemeente kan egter paslik op ander plekke in die samekoms hulle geloof bely. Byvoorbeeld by die bediening van die sakramente, as bekragtiging van die geloof van die gemeente en by die aflê van belydenis van geloof deur katekisasie, kan die geloofsbelydenis liturgies goed pas.

DIE SINODES BESLUIT (1985 EN 1997):

6.5.3 Die liturgiese plek van die geloofsbelydenis is in die reël na die loflied. Die geloofsbelydenis kan egter ook elders aan die hand van bogenoemde riglyne liturgies sinvol en ordelik aangewend word.

6.5.4 Al drie ekumeniese simbole (Twaalf artikels of Apostolicum, die geloofsbelydenis van Nicea en die geloofsbelydenis van Athanasius) kan in die liturgie gebruik word.

6.5.5 Enige van die drie liturgiese vorme (voorgelees en aangehoor, hardop saam gesê en gesing) kan gebruik word volgens plaaslike reëling.

7. VERROOTMOEDIGINGS- EN VERSOENINGSDIENS IN DIE SAMEKOMS

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

7.1 Gedurende die hele samekoms beleef die gemeente die grootheid van God en erken die gemeente sy eie nietigheid en sonde. Die belydenis van sonde en die sekerheid van versoening deur die bloed van Christus kom in die handeling van die votum, die geloofsbelydenis, die wetslesing, gebede,

voorlesing en aanhoor van die Formuliere en die prediking voor. Omdat skuldbelydenis en versoening so 'n wesentlike faset in die liturgie is, kan dit ook 'n afsonderlike handeling in die samekoms wees.

- 7.2** Hierdie faset van die liturgie omvat die nederige toetrede van die gemeente in die heilige teenwoordigheid van God. Dit sluit in verootmoediging deur die aanhoor van God se eise (deur die voorlees van die Wet, samevatting van die wet of gepaste Skrifgedeelte), die biddende skuldbelydenis van die gemeente, die vryspraak van God, waardeur versoening kom en die afkondiging van die Wet as die reël van dankbaarheid vir die versoende volk van God.
- 7.3** Wanneer gelowiges in die samekoms met die Here in die heilige teenwoordigheid van die Verbondsgod kom, behoort hulle ook bewus te wees van hulle nietigheid, onwaardigheid, sondesmet en sondeskuld. Hierdie besef kan alleen in sondaarharte deurbreek deur die gemeente voor die eis van die Koninkryk te stel en deur die oortuigingswerk van die Heilige Gees.
- 7.4** Die besef van sondeskuld voor God dring die gemeente tot die belydenis van skuld en smet en onwaardigheid en tot smeking om vergewing en vryspraak. So word die volk van God deur die plegtige gebruik om skuld te bely, geoefen in verootmoediging voor God (Calvyn: Institusie 3.4, 11). In die Skrif is die beginsel van persoonlike en gemeenskaplike skuldbelydenis onder andere te vind waar die volk, onder leiding van Esra en Nehemia, na die ballingskap hulle skuld bely. Wanneer die skuldbelydenis deur die gemeente in 'n Psalm gedoen word, sou die nederige liggaamstaal van sittende sing baie gepas wees.
- 7.5** Op die skuldbelydenis en verootmoediging volg die smeking om genade en die beroep op die barmhartigheid van God. In die lig hiervan was Calvyn o.a. daarvan oortuig dat die skuldvergewing en die sekerheid daarvan 'n baie belangrike saak is vir die samekoms van die gemeente en die voortgang van die aanhoor van die Woord en die aanbidding van God in die samekoms. Sonder die vergewing van sonde kan daar geen gemeenskap met God wees nie. Uit Hosea 2:17 en Jer 33:8 kan afgelei word dat God deur sy barmhartigheid ons met Hom versoen. Hy neem ons nie alleen in sy

gemeenskap, die kerk, op deur versoening nie, maar bewaar en beskerm ons deur hierdie selfde vergewing en versoening. Die boodskap van versoening moet aan die gemeente verkondig word. Deur die genade van God en die offer van Christus en die heiligmaking van die Gees geskied die vergewing van sonde.

- 7.6** Die skuldbelydenis en vryspraak is in ooreenstemming met gebruike van die Christelike kerk in die belangrikste periodes van die kerk. Calvyn was maar al te goed bewus daarvan dat die prediking bediening van versoening is, maar hy wil tog ook 'n afsonderlike element in die liturgie bring, en wel aan die begin van die openbare erediens, omdat die gemeente skuldig voor God verskyn. In die eerste plek begrond Calvyn hom op die Skrif, maar hy wil ook terugkeer tot die gebruike van die Vroeë Kerk, met die afwysing van die deformatsie wat in die loop van die tyd ingetree het. Hy haal dikwels aan uit die Apostoliese Vaders en die kerkvaders, omdat hy oortuig was dat hulle nog meestal in die Skriftuurlike lyn beweeg. In hierdie tydperk is daar dikwels sprake van openbare belydenis van sonde en veral van verootmoediging voor God. In die *Didache* kom byvoorbeeld die volgende uitsprake voor: "Bely in die gemeente julle sonde en nader nie tot die gebedsamekomste met 'n slegte gewete nie". Asook: "Vier julle Nagmaal nadat julle julle sonde tevore bely het, sodat julle offer rein kan wees".
- 7.7** In die Roomse liturgie word die openbare skuldbelydenis verdring deur die biege, maar by die Reformatore kry dit weer 'n plek: by Zwingli na die preek aan die einde van die diens, maar by Calvyn aan die begin van die diens. Hy volg Bucer na wat in Straatsburg gesê het: "Laat die Sondagse diens in aanvang neem met 'n gemeenskaplike skuldbelydenis".
- 7.8** Die belydenis en vergewing van sonde hang baie nou saam. Bucer gaan daarin voor en Calvyn volg hom in Straatsburg. Bucer grond hom op 1 Tim 1:15 dat Christus in die wêreld gekom het om sondaars te red. By Bucer en Calvyn is die vryspraak van sonde gegrond op die feit dat God 'n vergewende God is, wat sonde kwytsteld wanneer daarom gebid en daarvoor gedank word.

7.9 Calvyn kon ten spyte van teenstand teen sy liturgie en die prysgawe van belangrike elemente van Straatsburg tog in Genève die skuldbelydenis en vrypraak behou. In aangrypende woorde word skuld net na die votum bely, berou uitgespreek en om genade gesmeek. Maar hy moes later die woorde van vrypraak en troos weglaat. Calvyn skryf drie jaar voor sy dood dat hy dit moes weglaat omdat hy van die inbring van "nuwighede" beskuldig is, maar dat die "nuwighede" net nuut is wanneer jy dit met Farel se liturgie vergelyk. Dit is "oud" omdat dit reeds by die eerste kerk voorgekom het.

7.10 In enkele vlugtelinggemeentes bly Calvyn se invloed bestaan, veral ook onder Knox in Skotland. Datheen volg in hoofsaak Calvyn se beginsels van Straatsburg, maar in 1581 (Middelburg) word die elemente van skuldbelydenis en vrypraak, onder die invloed van Gaspar van der Heyden, weggelaat. So bly dit in Nederland en word dit na Suid-Afrika oorgedra. Eers aan die einde van die Negentiende eeu gaan die stem van Kuyper hiervoor op, maar daar is nie besluite om dit in die liturgie 'n plek te gee nie. In Gereformeerde Kerke oor die wêreld het hierdie elemente weer 'n plek gekry in die laaste paar dekades van hierdie eeu.

DIE SINODE HET DIE VOLGENDE BESLUIE GENEEM:

7.11 Na die Ontmoetingsdiens is die gemeente sterk bewus van die heilige volmaaktheid van God, wat in skerp teenstelling is met die gemeente se sonde, ellende en onwaardigheid. Hierdie teenstelling moet en wil die gemeente voor God erken en bely (Jes 6:3-7) en so word die gemeente in ootmoed voor die Here gestel. Hierdie besef kan alleen in sondaarharte deurbreek deur die oortuigingswerk van die Heilige Gees..

7.12 Die belydenis van skuld is noodsaaklik sodat die ontmoeting van die heilige God met sy gemeente in versoening kan plaasvind. Dan kan die heilige God op 'n innige wyse met sy gemeente en sy gemeente met Hom verkeer. Dit versterk vroeg in die liturgiese gang van die samekoms troos en vrede in die gemeente. Dit versterk die gemeente se vrymoedigheid om in die teenwoordigheid van die Here te verkeer, na Hom te luister en Hom aan te spreek.

- 7.13** Gedurende die hele samekoms beleef die gemeente die grootheid van God en erken die gemeente sy eie nietigheid en sonde. Die belydenis van sonde en die sekerheid van versoening deur die bloed van Christus kom in die handeling van die votum, die geloofsbelydenis, die wetslesing, die gebede en die prediking voor. Omdat skuldbelydenis en versoening so 'n wesentlike faset in die liturgie is kan dit ook 'n afsonderlike handeling in die samekoms wees.
- 7.14** Die Verootmoedigings- en Versoeningsdiens omvat die nederige toetrede van die gemeente in die heilige teenwoordigheid van God. Dit sluit in verootmoediging deur die aanhoor van God se eise, die skuldbelydenis van die gemeente, die vrypraak van God en die afkondiging van die Wet as die reël van dankbaarheid vir die versoende volk van God.
- 7.15** Die gemeente kan met sekerheid weet en dit daarom hoor in die vrypraak dat die Here, op grond van die verdienste van Christus, hulle vergewe het. Die vrypraak moet verkondigend gedoen word en moet op die skuldbelydenis volg.
- 7.16** Saam met die genadeverkondiging kan ook die waarskuwing wees dat hulle wat nie berou het nie en onbekeerd bly voortleef, die dreiging van straf en oordeel oor hulle bring. So kom dit ook in die Nagmaalsformulier voor.
- 7.17** Hierdie elemente van skuldbelydenis en vrypraak in die liturgie kan nie op 'n vaste patroon, bloot vir roetinedoeleindes voorgeskryf word nie. Die kerkrade moet daarvoor besin, die gemeente inlei in die noodsaak en genadegawe daarvan, en dit na goeie oordeel inpas. Die elemente kom in die prediking en in die Formuliere (veral Nagmaal) voor. Dit kan aan die begin van die erediens, maar ook in sekere gevalle in die prediking, gebede en Formuliere en selfs aan die einde van die diens voorkom. Die beginsel van die vryheid van kerke geld hier en daarom is bogenoemde nie voorskriftelik nie. Kerke wat wel hierdie elemente in die liturgie wil handhaaf, het die vryheid daartoe. Die gemeente moet alle gevalle goed hieroor ingelig wees.

7.18 Die afkondiging van die Wet

DIE SINODE HET BESLUIT:

7.19 Die voorlesing van die Wet, as kenbron van ellende, as tugmeester tot Christus en as reël van dankbaarheid het 'n plek in die deel van die Verootmoedigings- en Versoeningsdiens. As Verbondsgemeente moet die gemeente die Wet in sy geheel ten minste een maal op die Rusdag aanhoor as bekragting van die Verbondsverhouding met God. Die voorlees van die Wet uit Eksodus 20 en Deuteronomium 5 beklemtoon die Wet as geheel. Ander Skrifgedeeltes kan die Wet se beloftes en eise as Verbondboek na vore bring, bv.: Ef 4:25-5:3, Rom 12:9-21, dele uit die Bergrede en Kol 3:5-17 en kan aanvullend saam met die voorlesing van die Wet gebruik word.

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

7.20 Enkele riglyne vir die toepassing van hierdie beginsels is: die eis van God word deur 'n Skrifwoord gestel, bv. die liefdesgebod of Jak 2:10, 11. Skrifgedeeltes wat verder gebruik kan word vir die bring tot verootmoediging en skuldbesef: Esra 9:5-10; Pss 32:2-5; 38:1-5; 51:3-14, 19; 130; Jes 59:1-3; Jak 4:3-10; 1 Pet 1:13-25; 1 Joh 1:5-2:5; 2:15-17. Die verootmoediging kan deur gepaste Bybeltekste (voorgelees deur die voorganger) of liefs deur 'n Psalm deur die gemeente geskied (Ps 6, 25, 32, 38, 51, 53 en 130). By die genadeverkondiging is onder andere die volgende tekste van toepassing: 1 Joh 1:9; Eseg 36:26, 27; Rom 5:1; 8:1, 2. En by die waarskuwing vir oordeel indien die genade verwerp word, onder andere: Joh 3:18, 36; Heb 10:28, 29.

8. Die Woorddiens

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

8.1 Die Woorddiens omvat die gebed om die verligting van die Gees, die Selfstandige Skriflesing, die Skriflesing waaruit die prediking kom, die prediking en die sakramente.

8.2 Die Gebed om verligting (epiklese)

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

8.2.1 Die gemeente bely dat die Heilige Gees deur die Woord geloof bewerkstellig en deur die Woord geloof versterk. Die Gees versterk die geloof ook deur die gebruik van die sakramente. Voor die gebruik van die Nagmaal en die doop is daar in elkeen van die Formuliere 'n gebed om die werking en verligting van die Heilige Gees (Nagmaal: "...sodat ons met Hom ... deur die krag van die Heilige Gees gevoed en verkwik word..."; Doop: "...dat U hierdie kind ... deur u Heilige Gees in u Seun Christus wil inlyf..."). As dit in die Formuliergebede voor die bediening van die sakramente nodig is, is die epiklese soveel meer nodig voor die bediening van die Woord.

Die Sinode het besluit:

8.2.2 Die noodsaak van gebed om die verligting van die Heilige Gees gerig op die Woorddiens word opnuut beklemtoon, sonder om die inhoud van die eerste gebed (of dit meer as die epiklese kan omvat) voorskriftelik te maak. Hierdie gebede kan voor of na die Skriflesing geskied en kan gepraat of deur die gemeente gesing word.

8.2.3 Weens die verduisterde verstand en hart van die mens en weens die Goddelike aard van die Skrif moet gebid word dat die Woorddiens waarlik opening, ontsluiting en toepassing van die Woord sal wees, en dat die gemeente die Woorddiens as Woord van God sal aanneem en dat die Woord vrug sal voortbring. Hierdie gebed van die gemeente spruit voort uit hulle totale afhanklikheid van God die Heilige Gees as die eintlike Inspireerder en Verklaarder van die Goddelike Woord. Die bede om verligting gaan nie net om prediking nie, maar moet veral ook op die voorlees en aanhoor van die Woord gerig wees.

8.2.4 Die gebed is dat God in die voorlees en aanhoor van die Woord mense sal aanspreek en dat die gemeente die gelese en verkondigde Woord as die eie Woord van God sal aanneem, toe-eien, gehoorsaam en uitdra.

8.3 Die Selfstandige Skriflesing

DIE SINODE HET VAN DIE VOLGENDE KENNIS GENEEM:

Die volwaardige plek van Skriflesings as selfstandige handeling in die liturgie staan op grond van die volgende motivering vas:

8.3.1 Skriflesing is Godsopenbaring

Die wonder van die gemeente se lewe is dat die diepste geheimenisse van God deur die werking van die Heilige Gees die mens se oor kan bereik en dat dit geken en geglo kan word. (1 Kor 2:10-16). Die Gees deurgrond die geheimenisse, gee dit in die hart en verstand van die verkondigers en inspireer hulle om hierdie geheime in verstaanbare mensewoorde deur getuies aan hoorders en lesers deur te gee. Daarom is die lees en aanhoor van die Skrif in die amptelike samekoms van die Verbondsgod met sy verbondsvolk noodsaaklik. God openbaar Hom in die Skriflesing.

8.3.2 God is met die Skriflesing regstreeks aan die woord

Die Woord van God kom met krag omdat dit bewerk wat dit verkondig, naamlik redding van mense en bevryding van sonde en doodsmagte, tot eer, lof, dank en diens van God. Dit is omdat die skrywers van hierdie heilige Skrifte so geïnspireer is deur die Gees dat hulle die woorde van God skryf. Wat dus tydens die Skriflesing gehoor word, is die Woord van God.

8.3.3 Die Skrif is duidelik en genoegsaam

Die Skrif kan slegs deur die besondere hulp van die Heilige Gees verstaan en verklaar word. Hierdie Bybelskrywer is ook die Bybelverklaarder (Joh 14:25, 26; 16:12, 13; Rom 8:5-7; 1 Kor 2:10-16). God sorg dat ons 'n betroubare berig oor sy heilisdade in die geskiedenis ontvang en ook - deur dieselfde Gees - dat ons die berig reg verstaan. Die Skriflesing in die samekoms van die gemeente kom uit die Skrif wat nie alleen self duidelik is nie, maar die gemeente wat biddende die Woord

ontvang, wat vervul is met die Gees, het die sekerheid dat die Heilige Gees self die Skrif aan hulle sal verklaar. Hiermee hang die genoegsaamheid van die Skrif saam (2 Pet 1:19-21; NGB, art.7), sodat dit nie nodig is om die Skrif op enige wyse aan te vul nie. 'n Samekoms van die gemeente sonder dat daar 'n geroepe dienaar is om te preek, is daarom ontmoeting, aanbidding en verheerliking van God. Die ooraksentuering van die prediker en sy preek vereng die samekoms van die gemeente in stryd met die Belydenis (Kategismus, Sondag 38).

8.3.4 Die gemeente is die aangesproke persoon

Die belangrikheid van die voorlesing van die Skrif in die erediens word deur die inhoud van die Skrif self bepaal. Die Skrif vereis dat dit nie net deur individue gelees moet word nie. Gelowiges saam moet sekere gesamentlike toeseggings en opdragte as één gemeenskap hoor (bv. Ef 4, Heb 10). Die Gees het die gemeente tot 'n eenheid gesmee en daarom is die gemeente, net soos elke individu afsonderlik, 'n aangesproke persoon. Die gemeente handel in die toe-eiening van die Woord as 'n liggaam, en dit gee aan hulle deelname aan die Skriflesing 'n korporatiewe karakter. Deur die hoor en toe-eiening van die Skrif ontdek die gemeente as liggaam nie net nuwe rykdom in Christus nie maar ontstaan daar 'n nuwe siening van medegelowiges en word die gemeenskap as 'n geestelike koinonia (gemeenskap) beleef.

8.3.5 Skriflesing die handeling waar God regstreeks en duidelik tot sy volk praat (vgl. 8.3.1.3)

Omdat God in die ontmoeting die inisiatief behou, is God se regstreekse aanspreek van sy volk die belangrikste aktiwiteit wat in die ontmoeting plaasvind. In die Skriflesing kom God in Christus deur sy Gees persoonlik na ons toe om in en aan ons lewe te werk. In die voorlesing betoon die lewende Woord sy krag, want God kom aan die woord om die gemeente te begenadig en te beoordeel. Die Skriflesing het met betrekking tot die ander handelinge in die samekoms 'n beslissende uitwerking.

8.3.6 Die getuienis van die geskiedenis

- 8.2.6.1** In die Ou Testament beklee die Skriflesing en die mondelinge oordra van die Woord 'n baie belangrike plek. In die sinagogale erediens, wat 'n sterk invloed op die Christelike erediens uitgeoefen het, is die Tora sistematies deurgelees en is daar later ook uit die profete voorgelees. Die handeling was 'n selfstandige deel en is as 'n doel op sigself beskou. Van die begin af was die lees van die Skrif een van die essensiële elemente in die Christelike erediens en daar is uit die wet en profete en later ook uit die briewe en selfs uit die boek Openbaring voorgelees. Dit duur in die eerste eeue voort.
- 8.3.6.2** Die Sestiende-eeuse Reformasie het, ná die willekeurige perikoopsisteen van Skriflesing van die Middeleeue, onder leiding van Calvyn die lectio continua (aaneenlopende Skriflesing) sterk benadruk. Hulle poog veral om die erediens te herstel soos dit in die vroeë kerk was. Uit die tyd van die Reformasie blyk dit dat wanneer die Skriflesing verskraal, dit meestal deur 'n oordrewe intellektualisme in die prediking veroorsaak word en dat die herstel van die vervalte liturgie met die herinstelling van die Skriflesing as selfstandige deel van die liturgie gepaard gaan.
- 8.3.6.3** Die ontwaking van die liturgiese bewussyn aan die begin van die Twintigste eeu kom onder andere as gevolg van die regte verstaan van die bedoeling van die Skriflesing in die erediens. Die kern daarvan was: die Woord van God moet nie alleen middellik deur die prediking nie maar veral onmiddellik en regstreeks deur die Skriflesing na die gemeente uitgaan. Die Skriflesing as handeling in die erediens volg die lyn wat van die tabernakel, tempel, sinagoge deur die Nuwe Testament tot in die Twintigste eeu deurloop, en is dus die (enigste?) saambindende faktor wat dwarsdeur die eeue deurslaggewend is in die ontmoeting van God met sy volk. Die lesing is feitlik deurgaans tydens die hoofmomente van die geskiedenis as 'n selfstandige handeling beskou, los van die Skriflesing waaruit die prediking voortvloei en die suiwere Skrifprediking self.

8.3.7 Praktiese toepassing van Selfstandige Skriflesing

- 8.3.7.1** Die eenheid van die Skrif is 'n grondliggende uitgangspunt van die Gereformeerde belydenis en daarom ook vir die praktiese toepassing van die Selfstandige Skriflesing. Die Ou Testament is net so ten volle Woord van God as die volle Nuwe Testament. Elk op 'n eie wyse is albei Testamente betrokke op die een openbaring van God Drie-enig. Daarom moet die doelwit wees om elke Sondag ten minste een keer uit beide voor te lees. Die Skrif is 'n organisme, en daarin is verskeidenheid en dit is nie toevallig nie. Hierdie organiese eenheid en verskeidenheid word in die meerdere lesing tot uiting gebring. Die lees van die Skrif (een, twee of drie dele) as selfstandige handeling en die Skriflesing waaruit prediking voortvloei en die Skriftuurlike prediking is saam die een groot diens van die Woord. Dit is van die grootste belang dat in die besluite oor die Selfstandige Skriflesing rekening gehou moet word met die geskiedenis, veral die gebruike in die Nuwe-Testamentiese en in die Vroeë Kerk. Hierdeur word die neiging tot willekeur getemper deur die besluite om die Skriflesing onder die tug van die geskiedenis te plaas. Dit was ook Calvyn se standpunt betreffende die herstel van die liturgie na die voorbeeld van die Vroeë Kerk.
- 8.3.7.2** Die voorlesing moet uit volledige, afgeronde dele wees en nie 'n klompie kort brokkies nie. Daarom behoort die Skriflesing uit die volle Skrif oor die een of meerdere samekomste van die gemeente versprei te word. Daar kan maklik weens die druk van tyd en die begeerte om in een diens uit die Ou Testament, briewe en evangelie voor te lees, te kort en klein gedeeltes uit 'n bepaalde gedeelte gelees word. Te lang gedeeltes moet egter nie gebruik word nie.
- 8.3.7.3** Omdat die evangelie, die koms, sterwe en opstanding van Jesus Christus, die brandpunt van die Godsopenbaring vorm, moet daar gepoog word om in die samekom(st) uit die heenwysing na die brandpunt (Ou Testament), die ontvouing van die brandpunt (briewe, Handeling, Openbaring) en die brandpunt self (vier Evangelies) te lees. Dit kan volgens die openbaringshistoriese metode gedoen word waar die Heilige Skrif in die

loop van die jaar in hoofmomente volgens onderskeie, vir elke jaar bepaalde, openbaringshistoriese lyne deurgelees word. So word willekeur in 'n groot mate uitgesluit. Riglyne vir die Selfstandige Skriflesing kan jaarliks deur Deputate van die Sinode aan kerke verskaf word.

8.3.7.4 Die Selfstandige Skriflesing kan deurlopend voortgaan selfs al sou 'n besoekende predikant optree of waar 'n gemeente vakant is of 'n predikant sy jaarlikse verlof neem.

8.3.8 Samevattend kan die vrug van die liturgiese handeling van Selfstandige Skriflesing so gestel word:

- ◆ Die gemeente word langs hierdie weg al meer opgevoed om selfstandig na God in sy Woord te luister, juis omdat die Woord bedoel is om gehoor te word.
- ◆ Die Skrif gaan vir die gemeente in sy volle breedte en diepte, verskeidenheid en samehang oop wanneer hulle as een liggaam van Christus daarna luister.
- ◆ Die feit dat meer (en dikwels minder bekende) dele gehoor word, bring 'n omvangryker kennis van God en 'n verdieping in die geloof mee.
- ◆ Die uitwerking op die prediking is groot. Die prediker word deur die aanhoor van verskillende Skrifgedeeltes weggelei van tipologiese, tematiese, moralistiese prediking na eksegetiese en aktuele Skrifprediking.

8.3.9 Onderskeid tussen Selfstandige Skriflesing en Skriflesing waaruit prediking voortvloei

In die Selfstandige Skriflesing en die Skriflesing waaruit die teks gekies word, kom God regstreeks aan die Woord. Die onderskeid tussen hierdie twee is die doel waarvoor dit aangewend word. Die Selfstandige Skriflesing as afsonderlike handeling benadruk die feit dat God sonder bemiddeling vandag nog kan en behoort te praat en werk mee om die volle verskeidenheid en die samehang van Gods

Woord te laat deurklink. Die gemeente word hierdeur opgevoed om beide Skriflesings as die eintlike Woordverkondiging en hoogtepunt van die erediens te beleef. Die Skriflesing waaruit die prediking voortvloei, stel God ook regstreeks aan die Woord, en die handeling het die verdere doel om die gemeente die teksverband beter te laat verstaan.

8.3.10 Die gemeente se deelname aan en betrokkenheid by Selfstandige Skriflesing

8.3.10.1 Die voorleser/voorlesing van die Skrif

Die Reformasie het ook die instituut van die voorleser geken en hy het die taak gehad om voor die eintlike diens begin, uit die Skrif voor te lees. So is in die Reformasietyd die draad van die ou kerk weer opgeneem: Skriflesing deur ouderlinge en diakens, al het dit aanvanklik voor die diens plaasgevind. Wanneer die predikant al die liturgiese handeling verrig, word die indruk versterk dat mense kom om na die een man te luister en dat alles wat bykom, onnodige verfraaiing is wat maar weggelaat kan word. Die amp van die gelowige word gerespekteer deur gemeentelede die voorlesing te laat waarneem, maar hulle moet deeglik onderrig word sodat die lesing helder en duidelik kan wees en oral verstaanbaar is. Juis in die voorleserskap kom iets van die algemene priesterskap van die gelowiges tot uitdrukking, veral wanneer afwisseling van lesers plaasvind. Die belangrikste voorvereiste vir die aktiwiteit van die voorlesing vir beide voorleser en hoorder is dat hulle van die Heilige Gees vervul moet wees. Die vertaling van die Skrif in 'n eietydse idioom is 'n voorvereiste vir die goeie lees van die Skrif in die liturgie. Uit die kerkgeskiedenis blyk dit duidelik dat 'n Bybelvertaling deurslaggewende betekenis vir die liturgie het. Die Here het sy woord in sy volk se hande gegee, aan die gemeente toevertrou.

8.3.10.2 Die aksie van luister na die Skrif

Die gemeente neem verder deel aan die handeling van die Skriflesing deur aktief daarna te luister. Die Bybel verbind die voorlees van, luister na en ter harte neem van die Skrif aan mekaar, veral in 'n gedeelte soos Op 1:3: "Geseënd is die een wat die woorde van hierdie profesie lees, en die mense wat dit hoor en wat ter harte

neem wat daarin geskrywe is, want die tyd is naby". Elkeen wat hoor, staan in die genieting van hierdie heilswerking in geen enkele opsig by die voorleser agter nie. Luister is dus nie 'n passiewe instelling nie, want die hoorders moet so luister dat hulle bewaar, ter harte neem en optree volgens dit wat hulle gehoor het. Hierdie aksie kan dus as toe-eiening beskryf word, nie bloot van woorde nie maar van Christus, wat die brandpunt van die inhoud van die Openbaring (ook openbaring) is.

DIE SINODE HET BESLUIT:

8.3.11 Die liturgiese handeling van die Selfstandige Skriflesing word as liturgiese moment onder die Woorddiens erken. Die beoefening van hierdie liturgiese handeling word aan die vryheid van die plaaslike kerk oorgelaat.

8.4 Die Skriflesing waaruit die prediking voortvloei

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

8.4.1 Die lees van die Skrifgedeelte waaruit die prediking voortvloei, is nodig sodat die gemeente die verband waaruit die teks kom, kan verstaan. Die noue verbinding tussen Skriflesing en prediking word op Lukas 4:21 en Handeling 13:15 gegrond en veral ook op Nehemia 8:6-8.

DIE SINODE HET BESLUIT:

8.4.2 Die prediking het 'n dienende funksie van oopmaak en toepas ten opsigte van die Skriflesing waaruit die prediking voortvloei en behoort so nou as moontlik daaraan verbind te word. Die koppeling van Skriflesing en prediking word aan die vryheid van die plaaslike kerk oorgelaat.

8.5 Die prediking

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

- 8.5.1** Die besondere aard van die Godsopenbaring, die Heilige Skrif, wat die sentrum van die Christelike geloof vorm, vereis en beveel prediking of proklamering van God se Woord.
- 8.5.2** Prediking het 'n dienende funksie. Die verhouding Christus en die prediker bepaal die dienende karakter van die prediking ten opsigte van die Koningswoord, die Skriflesing. Die prediker en sy prediking staan in diens van Jesus Christus en van die Gees van God. Hierdie dienende funksie van die prediking bepaal die verhouding van Skriflesing tot prediking. Uit die geskiedenis van die sinagogale en Nuwe-Testamentiese erediens blyk dit dat die prediking regstreeks op die Skriflesing gevolg het om so die afhanklikheid van die Skriflesing en die fundering daarvan in die Skrif te erken.
- 8.5.3** Dikwels hoor die gemeente dat gesing of selfs ge lees word "met die oog op die prediking". Die oorsaak kan wees dat die samekoms van die gemeente te oordrewe intellektueel beleef word. 'n Verdere gevaar is dat die prediking van die profete en apostels aan die prediking van die huidige predikers gelykgestel word. Die Skrif is veel omvangryker. En in die lees en aanhoor daarvan word die gemeente blootgestel aan 'n breër oproep tot aanvaarding van genade en oproep tot bekering. Die prediking kies maar een aspek van die bepaalde Skrifgedeelte om dit in die konkrete situasie van die gemeente in te dra.
- 8.5.4** Deur die prediking moet God aan die woord kom. Die prediking het gesag, maar dra 'n voorwaardelike karakter. Die prediking is altyd toetsbaar aan die Skrif en die prediker moet weet dat, sonder die krag en gemeenskap van die Heilige Gees, prediking 'n selfvernietigende taak is wat prediker en hoorder afbreek. Omdat God deur dienende prediking aan die Woord kom, het prediking sleutelmag. Jesus Christus handel in die prediking want Hy handel in, met en onder die liturgiese handeling van die prediking. God se eie boodskap wat Hy destyds aan bepaalde mense in 'n bepaalde gestalte gegee het, moet opgevang en met krag deurgegee word, sodat die mense van

vandag in die samekoms van die gemeente vol verwondering voor die drie-enige God te staan kom.

8.5.5 Prediking is slegs ware prediking as die lyne vanuit die bepaalde teks via die sentrale inhoud van die Skrif na die mens van die hede getrek word. Die lewende God se lewende Woord dwing tot 'n lewende, dinamiese, appellerende oordra van die boodskap tydens die handeling van die prediking.

8.5.6 Die gemeente neem deel aan die handeling van die prediking deur biddende te luister. Die aktiewe luisteraksie is verstaan, instemming en toe-eiening van die boodskap. Daarom is die "amen" na die preek nie die "amen" van die prediker nie, maar die "amen" van die gemeente waarmee die boodskap so toegeëien word dat dit nou die preek van die gemeente word. Die gemeente moet daarom bid om die gawe van die profesie, wat beteken die gawe om in 'n konkrete situasie die boodskap prakties toe te pas.

DIE SINODE HET BESLUIT:

8.5.7 Die ontmoeting van God met sy volk kom verder tot uitdrukking in die kragtige Woorddiens waar God in die mededeling van sy genadegawes, sy volk vertroos en vermaan met die belofte en eis van sy verbond met ons. Hierdie Woorddiens is 'n besondere liturgiese handeling wat die sleutels van die koninkryk van die hemel in die samekoms bedien. God is aan die woord deurdat die prediking die Woord as opdrag het. Die lewende God se lewende Woord word verkondig (uitlê en toepas) en dwing tot 'n lewende, dinamiese, appellerende oordra van die prediking.

8.6 Die sakramente

Die Nagmaal

DIE SINODE (1985) HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

8.6.1 Terwyl die nagmaal bedien word, kan met die uitdeelformules volstaan word. Dit verwoord tog wat die deelnemers moet doen terwyl hulle eet en drink. In

die geval behoort daar onderwyl die brood en wyn omgaan nie verder gelees of gesing te word nie. Die oproep van die nagmaalsformulier (hartverheffing) net voor die uitdeling beklemtoon die noodsaak dat die deelnemers met een saak besig moet wees. By wyse van afwisseling kan soms toepaslike Skrifgedeeltes by die tafel gelees word.

8.6.2 'n Rustige, bedagsame nagmaalsviering word ten sterkste aanbeveel. Die eet van die brood moet afgehandel wees voordat die beker uitgedeel word. So staan dit in die Skrif (1 Kor 11:25): "en na die ete"; kyk ook Mat 26:27: "en nadat Hy gedank het"; Luk 22:20: "na die maaltyd". Die gelowige moet nie gedwing word om twee handeling gelyktydig te doen nie, bv. terwyl hy die brood neem, word die formule oor die beker uitgespreek en moet hy dit geestelik hoor. Sodoende word meganiese handeling en oppervlakkigheid in die hand gewerk.

8.6.3 'n Seëngebaar by die ophef van die beker moet nagelaat word. Dit het geen Skrifgrond nie en is sinloos.

8.6.4 Skrifgegewens dui op 'n hoë frekwensie van nagmaalviering (Hand 2:42-46).

DIE SINODE (1985) HET BESLUIT:

8.6.5 Die lees van 'n Skrifgedeelte onder die viering is opsioneel

8.6.6 Die nagmaal moet rustig en bedagsaam gevier word.

8.6.7 'n Hoër frekwensie van nagmaalviering moet oorweeg word volgens plaaslike reëling.

8.6.8 Die seëngebaar by die ophef van die beker moet nagelaat word.

Die Doop

DIE SINODE (1985) HET BESLUIT:

8.6.9 Die doopsbediening vind na die Skriflesing of die prediking plaas, want die sakrament volg op die Woorddiens.

8.6.10 Doopouers staan met hulle gesig na die gemeente gekeer wanneer die doopsbediening plaasvind.

9. DIE ANTWOORDDIENS (RESPONSORIA)

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

9.1 Die Responsoria is antwoord van die gemeente op al die voorafgaande handeling, nl. die introïtus, die skuldbelydenis (absolusie) en die Woorddiens as toedeling van genade en tug van God.

9.2. Die Heilige Gees sorg dat die samekoms van die gemeente 'n ontmoetingskarakter dra waarin die ontmoeting, aanbidding en beleving van verbondsgemeenskap plaasvind. Dit sluit in die intrede van God in die midde van die amptelike samekoms van die gemeente. Die ontmoeting van God met sy volk kom tot uitdrukking in die kragtige Woorddiens, waar God sy volk vermaan, vertroos en sy genadegawes meedeel. Hierdie Woorddiens is die deurslaggewende handeling in die samekoms en die Responsoria (antwoord in aanbidding en dank) kan net plaasvind op grond van die Woorddiens. In die Responsoria kom normaalweg die aanbidding deur gebede waarin die voorganger die gemeente voorgaan, en die gebede wat die gemeente sing, asook die liefdegawe na vore. Omdat dit antwoord van die gemeente is, kan die geloofsbelydenis en skuldbelydenis ook by uitsondering hier voorkom.

9.3 Die prediking is die knooppunt in die ontmoeting in die samekoms, want God kom aan die woord en die prediking het die Woord as opdrag. Maar ook die

gemeente kom aan die woord, want prediking wat in die gemeente ingedra word, het 'n belydenis en getuiskarakter, dit is napraat van God. God roep deur die Woorddiens gebed, aanbidding, dank en verootmoediging in die hart van die gemeente op. Hierdie gebed van lofprysing, aanbidding, skuldbelydenis, dank en smeking/voorbidding kom tot uitdrukking in gebede waarin iemand die gemeente voorgaan en gebede wat die gemeente sing.

- 9.3** Hierdie Responsoria is die gemeente se aktiwiteit en as antwoord op God se genadetoedeling is die handeling in die Responsoria as verootmoediging, belydenis en aanbidding die gemeente se belangrikste liturgiese handeling en daarom liturgies onmisbaar.

DIE SINODE HET BESLUIT:

- 9.4** Alhoewel die gemeente deurlopend antwoord op God se spreke kulmineer die gemeente se respons in die Antwoorddiens. Daarom is die Antwoorddiens die antwoord van die gemeente op al die voorafgaande liturgiese hoofmomente, naamlik die Ontmoetingsdiens, die Verootmoedigings- en Versoeningsdiens en die Woorddiens. God roep veral deur die Woorddiens in die hart van die gemeente, gebed, aanbidding, dank en verootmoediging op.

- 9.5** Die antwoord van die gemeente op die ontmoeting met God tot nou toe geskied deur gebed, Christelik handreiking en sang. Die gebed van die gemeente kan geskied by wyse van die voorganger wat die gemeente voorgaan en by wyse van gebede wat deur die gemeente gesing word.

9.2 *Die respons deur die gemeente*

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

9.2.1 *Die "amen" van die gemeente*

- 9.2.1.1** Die "amen" na die preek is nie die "amen" van die prediker nie, maar die "amen" van die gemeente waarmee die boodskap so toegeëien word dat dit nou die preek van die gemeente word.

9.2.1.2 Die gebed in die samekoms is die gemeente se gebed. In die samekoms is die gemeente 'n gemeenskap van bidders. 'n Uiteers belangrike voorvereiste vir verenig-wees-in-gebed is opregtheid van sowel die voorbidder as die saambidders. Die saambid kan grootliks versterk word as die woord "amen" in die regte lig gesien word. In die Ou-Testamentiese, Sinagogale en Nuwe-Testamentiese liturgieë is die "amen" 'n handeling van die gemeente en nie van die voorganger nie. In die Middeleeue word die "amen" van die gemeente weggeneem, maar die Reformatore het die aktiwiteit van die gemeente herstel, maar die "amen" is nie op alle plekke aan die gemeente teruggegee nie. Met die "amen" word die inhoud van die gebed amptelik deur elke bidder as sy of haar eie toegeëien.

9.2.1.3 Die "amen" van die gemeente is baie belangrik by die bevestiging van die geloofsbelydenis. Omdat gemeentes meestal nie die geloofsbelydenis almal saam hardop bely nie, is die bevestiging deur die "amen" aan die einde daarvan van die grootste belang.

DIE SINODE HET BESLUIT:

9.2.1.4 Die "amen" aan die einde van handeling soos die prediking, gebede en geloofsbelydenis is die gemeente se instemmende belydenis en bevestiging. Dit is die vasgryp aan wat God in sy verbond beloof en die bevestiging van wat bely en gebid is (vgl. Kategismus, Sondag 52). Ter wille van goeie orde gaan die voorganger die gemeente hierin voor of laat dit saamsing.

9.2.2 Die respons van die gemeente deur gebed waarin 'n voorganger voorgaan

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

- 9.2.2.1** Die Reformatore in die Sestiende eeu het onderskeid tussen die gebed vóór en ná die Woorddiens gemaak. Die epiklese voor die Woorddiens was kort en het uit lofprysing bestaan en het oor verligting deur die Gees ter wille van die hoor, verstaan en toe-eiening van die Woord gegaan. Die gebed na die Woorddiens was die hoofgebed wat deur die Woord opgeroep is. Dit het uit aanbidding, skuldbelydenis, dank, voorbidding en smeking bestaan.
- 9.2.2.2** Die aanbidding in gebede waarin 'n voorganger die gemeente voorgaan, kan alleen in Gees en in waarheid plaasvind. "In die Gees bid" (Ef 6:18) is om kinderlik God as Vader te ken en in eerbied en vertrouwe innig met die Vader te praat en tegelyk bewus te wees dat die woorde wat die gemeente uitspreek, deur die Gees geheilig en tot in die Vaderhart ingedra word.
- 9.2.2.3** Die Woord roep gebed op (bv. Ps 51; Luk 17:12-19; Ef 3, waar die gebed vir Woordopenbaring onderbreek word, vgl. vers 1 en 14). Die openbaring van wie God is en wat sy wil is, is 'n noodsaaklike voorwaarde vir gebed. Sonder gemeenskap met die Woord van God kan daar geen gebedsgemeenskap ontstaan nie.
- 9.2.2.4** Gebed is die geestelike intree in God se heiligdom, die regstreekse aanspreek van God, die belydenis van die bidders en die belangrikste deel van die gemeente se dankbaarheidslewe. J.D. du Toit sê dat stilte die geestelike ruimte is waarin die mens se gees die suiwerste op aanbidding voorberei. In Habakuk 2:20 word stilte aan die intree in die teenwoordigheid van God gekoppel. Na die Woorddiens, voor die respons in aanbidding en verootmoediging, kan daar 'n kort stilte voor die gebed wees. Die gemeente is deur die Woorddiens meegeneem en in die gebed moet hulle tot 'n ander aksie oorgaan. Die stilte voor God, veral nadat die Woord van die Here gespreek het, is 'n wesentlike deel van die ontmoeting

van die gemeente met God. Om stil te wees, is 'n groot aktiwiteit uit eerbied vir God se mag en heerlijkheid.

9.2.2.5 In sy respons deur gebed waar 'n voorganger voorgaan moet die volgende aspekte tot hulle reg kom:

- ◆ Lofprysing, aanbidding en eer: Dit is die innigste en hoogste vorm van aanbidding, en daarom aanbid die gemeente God vir wie Hy is.
- ◆ Dank: Die gemeente dank die Here vir alles wat Hy gee en doen. Dit het betrekking op die gawes wat vir die aardse lewe nodig is, maar veral op die gawes wat God in en op grond van die verlossing van Christus gee.
- ◆ Skuldbelydenis: Gesamentlike skuldbelydenis van die sondige gemeente in die teenwoordigheid van die Heilige God is 'n noodsaaklike deel van die gemeenskaplike gebed. Dit is in die responsoria nodig wanneer die Woorddiens daartoe oproep. Andersins kan vanuit 'n ontmoeting met God se groot liefde die mens, steeds klein en nederig voor God in sy sondebeseft, nou opklim tot God en dank, sy nood voorlê en voorbidding doen, soos dit behoort, en hom in verbondsgemeenskap verlustig.
- ◆ Voorbidding/smeking: Die gemeente mag en moet alles wat hulle nodig het, van die Vader in die hemel vra om daarmee sy kinderlike afhanklikheid van God te toon. Die gemeente moet voorbidding doen vir die kerk, mense in nood, owerhede en die wêreld.
- ◆ Beloftes: God het baie beloftes gemaak waarop die gemeente hom in sy gebede kan beroep (Ps 50:16; 119:38; Luk 11:13).

9.2.2.6 Geen Sinode het die gebruik van die Formuliergebede verpligtend gestel nie, maar hulle aanbeveel vir gebruik en as riglyne en onderrig vir eie gebede. Omdat die huidige Formuliergebede nie in elke opsig aan die eise

van ons tyd voldoen nie (taal, nood van die tyd) behoort meer klem gelê te word op die onderrigdimensie van die Formuliergebede.

9.2.2.7 Sinodes het besluit om die gebedshouding aan die vryheid van die kerke oor te laat. By die oorweging van die gebedshouding deur die kerke moet die volgende in aanmerking geneem word: In die Nuwe Testament word nêrens 'n gebedshouding voorgeskryf nie. Die aard van die gebed bepaal die gebedshouding. Omdat ons kerkgeboue nie ingerig is daarvoor dat lidmate kan kniel nie, sou die ootmoedige houding van sit by skuldbelydenis en die epiklese-gebed 'n bepaalde uitdrukking van liggaamstaal wees.

Na die Reformasie was daar in die plekke van aanbidding slegs enkele los stoele en die mans het die hele diens deur gestaan. In die tyd van Voetius het die vroue ook staande saam met die mans aanbid. Die praktyk dat vroue in die koue Europa voetstoeltjies met kole saamgebring het en daarom nooit in die diens kon opstaan nie, het skynbaar die begin van die gebruik gevestig dat mans onder die gebed moet staan en vroue moet sit. Die gebruik is versterk deur die Puriteinse invloed wat onderskeid tussen mans en vroue se gebedshouding gemaak het op 'n beroep (ten onregte) op 1 Kor 11:7, 8. Die enigste maatstaf is dat daar in geen ander liturgiese handeling onderskeid in liggaamshouding gemaak word tussen mans en vroue nie. Dit is nie Skriftuurlik te verantwoord dat mans en vroue verskillende gebedshoudings inneem nie. Die gebedshouding is egter nie 'n beginsel nie en bejaarde lidmate of lidmate wat nie maklik kan staan nie, hoef nie te staan nie. Hulle innerlike houding teenoor die Here is deurslaggewend. Die mees verkieslike is dat die hele gemeente dieselfde gebedshouding inneem.

9.2.2.8 Ander voorgangers kan ook in sekere handeling van die gemeente die gemeente voorgaan. Besluite hieroor is reeds geneem ten opsigte van die lees van die Formuliere en die voorgaan in gebede. Die Bedienaar van die Woord bedien kragtens sy roeping die Woord deur die prediking en bedien die sakramente. Maar die diens van die gebede, die lees van die Wet en die Selfstandige Skriflesing kan deur die kerkraad aan ander voorgangers

toevertrou word. Die voorgangers moet in alle gevalle goed voorberei wees, ook met die oog op voorgaan in die gebed.

DIE SINODE HET BESLUIT:

9.2.2.9 Die liturgiese plek van gebede in die samekoms word aan die vryheid van kerke oorgelaat, met die riglyn dat die gebed om verligting voor die Woorddiens plaasvind en die omvattende gebed van lofprijsing, aanbidding, dank, verootmoediging en skuldbelydenis en smeking/voorbidding in die Antwoorddiens, omdat aanbidding deur die Woorddiens opgeroep word.

9.2.2.10 Die liturgiese handeling van stilte na die Woorddiens, voor die aanbidding as antwoord op die Woorddiens, word aan die vryheid van die kerke oorgelaat.

9.2.2.11 In die gebede in die samekoms van die gemeente behoort die volgende onder andere aandag te kry: verligting van die Gees ter wille van die Woorddiens, aanbidding, skuldbelydenis, dank, smeking vir die nood van die gemeente en voorbidding vir die kerk, owerhede en sondige wêreld, asook die beroep op die beloftes van God (bv. Neh 1:8-10; Luk 11:13).

9.2.2.12 Die liggaamshouding behoort te pas by die liturgiese betekenis en wese van die gebed en altyd eerbied te betoon in die wete dat die Drie-enige God aangeroep word. Die gebedshouding van die hele gemeente word aan die vryheid van die kerkraad oorgelaat.

9.2.3 *Die aanbidding en ander response deur die gemeente deur die sing van Psalms*

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

9.2.3.1 In sommige Psalms en Skrifberymings is God aan die Woord en praat Hy met sy volk (o.a. Ps 78; 82 en Skrifb 6). Die meeste van die Psalms verwoord die volk (of digter) se aanbidding van, verootmoediging voor en smeking tot God. In die lig hiervan het 'n Psalm en Skrifberyming 'n

selfstandige liturgiese funksie en nie bloot die funksie om "met die oog op..." 'n ander liturgiese handeling plaas te vind nie. Dit gaan, soos by die liturgiese handeling in die Ou Testament om die herinnering aan en herdenking van God se groot daad in die verlede, die God wat steeds groot daad doen onder die volk wat aanbid.

9.2.3.2 Sang en begeleiding is diensbaar aan die woorde waarmee met God in die liturgie gekommunikeer word omdat die gemeente daarin as geheel aan die woord kom. Die Psalm en Skrifberyming dien as 't ware as Formulier om in eenheid te aanbid, smee, bely, prys, verheerlik en te verootmoedig, ens. Omdat sang die uitnemende geleentheid bied van eenvormige handeling deur die hele gemeente, moet die aantal lieder wat gesing word en die aantal verse van elke lied nie deur ander handeling beperk word nie. Sang is geïnspireerde woorde wat die gemeente se gesindheid van eerbied en liefde tot God tot uitdrukking bring.

9.2.3.3 Die gemeente bou mekaar op deur die gemeentesang. Daarom het baie Psalms die inhoud van aansporing om God te loof of om voor God te verootmoedig of om saam skuld te bely. Die gemeente mag nie deurgaans buite rekening gelaat word in die bepaling van die lieder wat in die samekoms gesing sal word nie. Die selfstandige plek van die lied in die samekoms gee die vryheid aan deelnemers om vooraf aan te dui watter Psalms en Skrifberymings die voorganger die gemeente kan laat sing. So sou die geleentheid gebied kan word aan lidmate om deel te hê aan die opbou van die gemeente deur Psalms en Skrifberymings.

9.2.3.4 Die volgende motivering geld vir wissel- of beurtsang:

9.2.3.4.1 Reeds Dawid voer die wisselsang in waar soms priesters en Leviete mekaar afwissel en soms die volk. Die feit dat tempelkore in beurtsang met mekaar gesing het, blyk uit die wisselsangstruktuur van sommige Psalms (bv. Ps 136). Sommige Psalms is in vraag en antwoord gestruktureer (Ps 15, 24, 118). Die refrein in die Psalms was blykbaar 'n vaste liturgiese formule wat sterk in die kultiese opset gefigureer het (Ps

46, 80, 115, 118, 136). Die inhoud en bedoeling en skoonheid van die refrein kom meer tot sy reg wanneer beurtsang hier toegepas word.

- 9.2.3.4.2** Die paralellisme-struktuur van die Hebreeuse poësie het in die Sinagogale erediens wisselsang teweeggebring. Hierdie wisselsang is deur die Sinagogale erediens in die Nuwe-Testamentiese kerk ingedra, veral waar hulle Psalms gesing het. Die wonder van wisselsang loop van Eksodus 15 (die lied by die Rooisee) tot Openbaring 15 (die lied van die Lam). In Openbaring lees ons van afwisselende sang in die hemel (vgl. 4:8, 11; 5:9, 13, 14; 7:9; 11:17; 14:3; 15:3; 19:1). In die eerste eeue het die gemeentes van wisselsang gebruik gemaak, soos blyk uit die uitspraak van Plinius: "Dit is die Christene se gewoonte om ... bymekaar te kom en in Beurtsang Christus met lied te besing as God".
- 9.2.3.4.3** In die Reformasie het die beurtsangpraktyk 'n vaste plek in die Lutherse liturgiese lewe gehad. Daar is rede om te vermoed dat Calvyn dit ook in Straatsburg toegepas het. Maar dit het nie ten volle in die Calvinistiese liturgie 'n plek gekry nie.
- 9.2.3.4.4** Tans word daar in die Westerse liturgie 'n terugkeer tot die Ou- en Nuwe-Testamentiese gebruik van wisselsang in die Gereformeerde Kerke wêreldwyd ervaar. Dit hang saam met die behoefte aan 'n meer feestelike ontmoeting van die gemeente met God en die herstel van die dialogiese aard van die Christelike liturgie. Dit dra by tot die bewussyn van onderlinge meelewing in die samekoms van die gemeente, nl. dat die ontmoeting van God met die gemeente 'n ontmoeting van die gemeente onderling tot stand bring. Dit werk ook die strak rasonale benadering tot kerksang teë.
- 9.2.3.4.5** By wisselsang kan daar nie sprake wees van drama of konsert nie, want nie die musikale skoonheid is die doel nie, maar die Woord, wat so sterk kan spreek en deur die Gees in die harte van mense ingedra word. Wisselsang bly eenvoudige en hartlike gemeentesang, waarby die gemeente mekaar onderrig en versterk deur Psalms. Niemand bly dus passief nie. Die doel van wisselsang in die liturgie is nie om iets nuuts te

bring nie (dit was al by die tempelkultus daar), ook nie om te eksperimenteer nie, maar omdat die wisselsang die ontmoetingskarakter van die liturgie, veral die ontmoeting van die gemeente onderling, dien.

DIE SINODE HET BESLUIT:

9.2.3.5 Die sang van die gemeente is 'n belangrike onderdeel van die Antwoorddiens, maar as respons van die gemeente kom dit as liturgiese handeling ook in die ander hoofmomente van die liturgiese gang voor. Sang is diensbaar aan die woorde waarmee met God in die liturgie gekommunikeer word omdat die gemeente daarin as geheel aan die woord kom. Die lied dien as 't ware as Formulier om in eenheid te aanbid, smeek, bely, prys, verheerlik en te verootmoedig.

9.2.3.6 Waar sekere Psalms en Skrifberymings hulle daartoe leen, kan van wisselsang gebruik gemaak word. Dit word aan die vryheid van die kerke oorgelaat.

9.2.4 Die liefdegawe of Christelike handreiking

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

9.2.4.1 Die liefdegawe vorm deel van die responsoria, die antwoord van dankbaarheid op die Woorddiens. Met hierdie daad betuig die gemeente sy dank aan God vir die medeling van sy genadegawes in die Woorddiens. Die Woorddiens roep die gemeente op tot die gee van sy gawes vir nood en vir die uitbreidingswerk van die Evangelie. Die ontmoeting van die genadige God, wat soveel liefde aan arme sondaars bewys het, wek by sy volk liefde, wat konkreet aan ander in Christelike handreiking betoon word.

9.2.4.2 Aangesien die plek van die liefdegawe 'n middelmatige saak is, word dit geheel en al aan die vryheid van die kerkrade oorgelaat om dit in of na die "erediens" te laat plaasvind.

DIE SINODE HET BESLUIT:

9.2.4.3 Die liefdegawe of Christelike handreiking vorm deel van die antwoord van dankbaarheid op die Woorddiens. Met hierdie daad betuig die gemeente sy dank aan God vir die medeling van sy genadegawes op tasbare wyse. Die gemeente moet goed ingelig wees, liefs die vorige Sondag, waarvoor die gawes bestem is.

10. Die wegstuur van die gemeente met die oplê van die seën van die Here

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

10.1 Uit die priesterlike seën van Numeri 6 is dit duidelik dat die seën nie bloot dien om die slot van die samekoms aan te dui nie, maar eerder die wegstuur van die volk is om 'n nuwe tydperk van genade onder die seënde hand van die Here binne te gaan. Deur hierdie seën eindig die verering van God nie, maar word die gemeente weggestuur om hierdie verering in hulle huise en werkplek voort te sit. Juis daarom lê God hierdie gawes - van genade, beskerming, verhoring van gebede, liefde, vrede - op die vergadering van gelowiges.

10.2 Die gemeente moet verstaan dat God met hierdie seën hulle gawes vir die lewe gee en hulle daarmee tot die aksie van diens uitstuur. Kerke moet toesien dat die gemeente op 'n gepaste manier hiertoe opgevoed word. Die dienaar wat die seën van die Here op die gemeente lê, moet af en toe in 'n kort formule soos: "Die Here stuur ons uit tot diens in ons huise en werkplek met hierdie seën" om die gemeente se aandag op die bedoeling van die seën te vestig.

DIE SINODE HET BESLUIT:

10.3 Die seën van die Here aan die einde van die erediens het nie die betekenis om die slot van die samekoms aan te dui nie, maar wel die wegstuur van die gemeente om onder die seënende hand van die Here tot die aksie van diens uit te gaan.

- 10.4** Dit moet liturgies in woord en gebaar duidelik wees dat die dienaar gemagtig is om die seën van die Verbondsgod, namens Hom, op die Verbondsgemeente te lê.
- 10.5** Die Wegstuurseën word uitgespreek volgens die formule van Num 6:24-26 of 2 Kor 13:13 of 1 Pet 5:10,11. Die slotseën word deur die liturg met opheffing van hande uitgespreek (Lev 9:22).

11. LITURGIE VIR MEERDERE SAMEKOMSTE VAN DIE GEMEENTE

DIE SINODE HET HIERVAN KENNIS GENEEM:

- 11.1** Uit al die seremonies wat in die Ou Testament op die Sabbat plaasgevind het, kan nie vasgestel word hoeveel geleenthede vir aanbidding daar spesifiek op die Sabbatdag was nie. Ook in die Nuwe Testament is daar nie voorskrifte vir die aantal samekomste van die gemeente op die Sondag nie. Daarom weerhou die Belydenisskrifte, spesifiek die Kategismus, Sondag 38 hulle daarvan om in die opsig van twee dienste op 'n Sondag voorskriftelik te wees. Die Kerkorde handel ook nie eksplisiet oor die tweede diens op die Sondag nie. Kerkorde, art.68 beklemtoon die noodsaaklikheid van Kategismusprediking en koppel dit veral aan die tweede samekoms van die gemeente. Maar hiermee word die tweede samekoms nie voorskriftelik gemaak nie.
- 11.2** Die verklaring van die Vierde gebod in die Kategismus (Sondag 38) impliseer dat nie volstaan hoef te word met 'n minimum van samekomste nie, maar dat die gemeente selfs nog meer gereeld kan saamkom om gemeenskap met die drie-enige God te beoefen. Daarom is daar in KO, art.66 ook bepalings oor spesiaal-gerigte samekomste van die gemeente, selfs op woensdae.
- 11.3** Die tweede samekoms is in die loop van die geskiedenis in die middag of in die aande gehou. Weens praktiese redes soos veiligheid en lang afstande wat lidmate na die kerkplek moet reis, het 'n gebruik ontstaan om die twee samekomste kort na mekaar te hou. Die herhaling van die groetseën skaars

enkele minute na die wegstuurseën en die ander herhalings kort na mekaar, laat die vraag ontstaan of die tweede samekoms nie geforseer word, bloot om aan die "voorskrif" van 'n tweede samekoms te voldoen nie. Dit laat die vraag ontstaan of die "erediens" nie met 'n begin en einde staties verstaan word nie, eerder as dat dit dinamies voortgesit word in die lewens van die gelowiges.

DIE SINODE HET BESLUIT:

11.4 In ooreenstemming met die beginsel van KO, art.68 moet die hoofinhoud van die Christelike leer soos vervat in die Heidelbergse Kategismus uitgelê word. Maar indien dit nie moontlik is om 'n afsonderlike tweede samekoms te hou nie, kan die handeling ingesluit word in die liturgie van die eerste samekoms.

11.5 Die inrigting van meerdere samekomste op die Sondag of in die week moet die dinamiese gang van Ontmoetingsdiens, Verootmoedigings- en Versoeningsdiens, Woorddiens en Antwoorddiens volg, sodat hierdie samekomste ook ontmoeting van God met die gemeente, die gemeente met God en die gemeente onderling kan wees. Dit hoef egter nie 'n eksemplaar van die eerste samekoms te wees nie en die plaaslike kerk moet dit inrig met inagneming van Kategismus, Sondag 38 en KO, art.68. Dit geld ook vir die spesiaal-gerigte dienste soos onder KO, art.66 wat om 'n eie liturgie kan vra, soos meer as een gebed deur meer as een voorganger.

12. BESLUIE OOR DIE KERKLIED WAT LATER GEFINALISEER MOET WORD

12.1 Daar is sekere alternatiewe melodieë vir gebruik in die gemeente se samekomste goedgekeur. Die lys van alternatiewe melodieë verskyn in die Handeling van Sinode 1997, p. 771-773.

12.2 'n Aantal nuwe Skrifberymings is goedgekeur. Hulle kom uit die Gesangebundel en is digwerk van 'n aantal digters. Vergelyk Handeling 1997, p. 784-785 Die werk is nog nie afgehandel nie.

- 12.3** Daar is besluit om voort te gaan met die samewerking met ander Afrikaanse kerke in verband met 'n nuwe Psalmberyming. Die finale produk sal deur 'n volgende Sinode beoordeel word.
- 12.4** Die werk aan kleiner redaksionele veranderings aan die Totiusteks van die Psalms word voortgesit. Sekere moeilik verstaanbare woorde sal by wyse van voetnoot verklaar word.